

راهکارهای اقتصادی درمان کاهش رشد جمعیت

مریم مکاری^۱ فرزانه عرب^۲

زهرا گورویی^۳

چکیده

از آن جایی که خانواده با جامعه بهم وابسته اند و خانواده در کنار جامعه پیشرفت می کند. دولت نیز باید تلاشی پایدار برای درمان کاهش جمعیت نماید؛ تا رشد جمعیت به تعادل برسد. با افزایش مشکلات اقتصادی، خانواده ها و نسل جوان از اموری چون ازدواج و فرزندآوری فاصله میگیرند و به سوی فردگرایی روی می آورند. در حالی که در قرآن کریم و روایات، ازدواج نوعی عبادت محسوب میشود و فرزند که ثمره آن است، موجب مستحکم شدن بنیان خانواده ست. تداوم نسل به سیاستی گفته می شود که جمعیت را افزایش دهد. در عصر کنونی جلوگیری از فرزندآوری عامل اصلی تهدید نسل های آینده است؛ نه تنها رشد جمعیت سیر نزولی پیدا می کند بلکه با پیری جمعیت مواجه خواهد شد. امروزه فرزندآوری یکی از ضروریتهای جامعه است که اگر خللی در این امر وارد شود اقتصاد جامعه دچار مشکل می شود. بنابراین بهتر است راهکارهای کاهش نسل را شناسایی کرد تا بتوان درصدد مقابله با آن برآمد. با ارائه راهکارهای اقتصادی برای افزایش جمعیت و عمل به آن می توان راهگشایی برای این هدف عالی نمود. برای تداوم نسل و افزایش جمعیت، دولت و جامعه مردمی تلاش بسیاری باید انجام دهند تا این روند به خوبی جلو رود و اگر درمانی برای آن اتخاذ نشود، جامعه در رشد و ترقی اقتصادی عقب خواهد افتاد. محققین با توجه به مسأله حیاتی که سرنوشت جامعه به آن مربوط است برآن همت گماردند؛ با روش توصیفی- تحلیلی با ابزار کتابخانه ای، راهکارهای اقتصادی دولتی مانند: افزایش رفاه، ایجاد تسهیلاتی مانند مسکن و اجرای سیاست های هوشمندانه و افزایش ترغیب به فرزندآوری و با راهکارهایی غیردولتی مانند: کاهش دادن سن ازدواج و مجرد زیستی، گرایش جوانان و خانواده به سبک زندگی اسلامی کاری کوچک در بهبود رشد جمعیت مورد بررسی قرار دهند.

کلید واژه: درمان کاهش جمعیت، راهکارهای اقتصادی، دولتی، غیر دولتی.

^۱ دانش آموخته حوزه علمیه الزهراء گلدشت، سال ۱۴۰۲.

^۲ دانش آموخته حوزه علمیه الزهراء گلدشت ۱۴۰۲.

^۳ معاون پژوهش، استاد ارزیاب، حوزه علمیه الزهراء گلدشت.

مقدمه

راه پیشگیری از بحران جمعیت، حمایت از خانواده است و برای این کار باید اقدام نمود و وارد عمل شد. دیگر زمان حرف زدن و توصیه کردن گذشته است. باید شرایط و امکانات مناسب برای ازدواج جوانان فراهم شود. خانواده‌ها باید حمایت اقتصادی گردند. تامین مسکن و رفاه که یکی از دغدغه‌های جدی خانواده‌ها و جوانان می‌باشد، باید بررسی و حل شود. با توجه به عواقب و مضرات کاهش جمعیت که یکی از آنها رکود اقتصادی و فلج شدن اجتماع و همچنین پیر شدن جامعه می‌باشد، باید تمام تلاش خود را چه دولت و غیر دولتی کنند تا سیر پیری جمعیت به سمت سیر جوانی پیش برده شود. ازجمله کارها، راهکارهای اقتصادی است که باید از جانب دولت برای مردم انجام شود، مانند: افزایش رفاه، فراهم سازی بستر تسهیلات وام و کالای حمایتی و افزایش ترغیب خانواده‌ها به فرزند آوری و...، راهکارهای اقتصادی غیر دولتی که شامل: کاهش دادن سن ازدواج و مجرد زیستی، گرایش جوانان به سبک اسلامی، تشویق مادران به فرزند آوری و... می‌باشد. اما از آن جایی که برای درمان کاهش رشد جمعیت باید فکری کرد و راهکار ارایه داد، محققین را برآن داشت تا درباره این موضوع تحقیق و بررسی نمایند. درارتباط با این مطالب این سوالات مطرح میشود که آیا راهکارهای اقتصادی بر درمان کاهش رشد جمعیت موثر است؟ یا چه راهکارهایی برای درمان کاهش رشد جمعیت ارایه کنیم که تاثیر بیشتری داشته باشد؟ البته در این زمینه کارهایی ازجمله: کتاب فرزندآوری در سبک زندگی اسلام از شوبکلانی که درمورد افزایش فرزند آوری و تشویق به آن و آسیب های کهکاهش جمعیت و... مورد بررسی قرار گرفته است. و کتاب اقتصاد و فرهنگ نوشته براتعلی حق شناس. و مقاله «تاثیر سبک زندگی امروزی زنان بر میزان فرزند آوری مطالعه موردی شهر قزوین» از پروینیان، رستمعلی زاده و حبیبی، مقاله دیگر «نقش جمعیت و سیاست های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران» نوشته محمد ولی علیبی که در این مقاله با مرور بر رابطه میان جمعیت و اقتدار سیاسی و اقتصادی و ملی تحولات و تغییرات جمعیتی در کشورهای توسعه یافته غربی و چالش‌های ناشی از میزان باروری زیر حد جانشینی و پیر شدن جمعیت و مشکلات آن سخن گفته است. و مقاله بعدی عوامل افزایش و کاهش جمعیت بر اساس آموزه‌های قرآن و حدیث از محمدرضا آرام و سید مجتبی عزیزی که درباره عوامل افزایش و کاهش جمعیت بررسی نموده و عواملی که باعث کاهش جمعیت شده عبارتند از: افزایش سن و کاهش ازدواج، شیوع حقوق والدین، کم‌رنگ شدن اعتقادات دینی در باب فرزندآوری، قطع رحم و سیاست‌گذاری‌هایی همسو با زندگی مجردی مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- مفهوم شناسی

۱- اقتصادی:

اقتصاد از ریشه قصد به معنی راستی راه است و می گویند: قصدت قصده آهنگ او کردم اقتصاد در لغت به دو معنی است یکی از آن دو پسندیده است که حد وسط و میانه افراط و تفریط است مانند جود که حد وسط اسراف و بخل محسوب می شود یا شجاعت که حد وسط تهور و ترس است و به همین معنی در قرآن به کار رفته است و اقصافی مشیک در رفتارت میانه را برگزین و دوم به امری اطلاق می گردد که بین پسندیده و ناپسند در نوسان است مانند آنچه که بین عدل و جور قریب و بعید فرض می شود.

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد، بعضی از آنان بر خود ستم کردند و بعضی راه میانه را برگزیدند (وسفرا قاصدا) یعنی سفری متوسط یا میانه و نه چندان دراز و گاهی به معنی قریب نیز تفسیر می شود و در اصطلاح اقتصاد حالت میانه و اعتدال بین زیاده روی و خست ورزی است و خداوند می فرماید: «والذین اذا انفقوا لم یسرفوا لم یقتروا و کان بین ذلک قواما»^۱ و آنان که چون هزینه کنند اسراف نمی کنند و خست نمی ورزند بلکه میان این دور اه اعتدال را در پیش می گیرند.

۲- جمعیت:

به مجموعه افرادی از یک گونه که در یک مکان و زمان زندگی می کنند جَمَعِیت گفته می شود به تعداد این افراد «اندازه جمعیت» می گویند. جمعیت های مختلف می توانند با یکدیگر روابط زیستی برقرار کنند. واژه یا عبارت «جمعیت (Population)» «به معنی افرادی است که در یک ناحیه جغرافیایی (مثلا شهر یا روستا) زندگی می کنند. البته این مفهوم در جمعیت شناسی، تمام یا بخشی از ساکنان یک ناحیه را شامل می شود. به کلیه کسانی که به طور پیوسته در این ناحیه جغرافیایی زندگی می کنند، جمعیت می گویند. این گردهمایی ممکن است به صورت خانوار و یا خانواده شکل گیرد. بدین ترتیب، جمعیت را می توان مجموعه ای از خانوارها یا خانواده ها در نظر گرفت که برای امری

^۱سایت حوزه نت.

خاص، در زمانی مشخص و مکانی معین، گرد هم آمده‌اند. در این بین زمان و مکان برای این افراد به جهت شکل‌گیری جمعیت اهمیت دارد.^۱

۳-دولتی:

دولت، اصطلاحی در فلسفه و علم سیاست، اجمالاً ناظر بر مجموعه‌ای مشخص از نهادهای سیاسی واجد اقتدار غیرانتزاعی و پایدار و دارای حق انحصاری به کارگیری قدرت مشروع برای اعمال حاکمیت بر مردم سرزمینی معین و معرف تمامیت سیاسی اجتماعی آن کشور. در تعریف دولت توافقی میان صاحب نظران به دست نیامده، بلکه قرن‌هاست مناقشه بر سر چیستی این مفهوم، رنگی ایدئولوژیک به خود گرفته و یکی از مباحث بنیادین علم سیاست شده است. عمده‌ترین اختلاف نظریه‌های گوناگون دولت در دو موضوع اصلی منشأ مشروعیت دولت و کارکرد آن است. واژه دولت که امروزه در زبانهای فارسی، عربی (دَوْلَة) و ترکی (دولت)، در کاربرد اصطلاحی اش غالباً به عنوان معادل واژه انگلیسی state به کار می‌رود، از ریشه عربی «دَوْلَ» به معنای پیروزی در جنگ، دگرگونی زمانه، جابه‌جا شدن و نوبت به نوبت تغییر کردن آمده است.^۲

۱-راهکارهای اقتصادی دولتی در درمان کاهش رشد جمعیت

از راه‌هایی که برای درمان کاهش رشد جمعیت در هر کشوری می‌توان یاری گرفت، دولت می‌باشد. دولت، با کمک‌های خود به خانواده‌ها می‌تواند جمعیت جوانی داشته باشد. جمعیت جوان و با نشاط و تحصیل کرده و باسواد کشور، امروز یکی از عامل‌های مهم پیشرفت کشور است. در همین آمارهایی که داده می‌شود، نقش جوان‌های تحصیل کرده و آگاه و پر نشاط و پر نیرو را می‌بینید. ما باید در سیاست تحدید نسل تجدید نظر کنیم. سیاست تحدید نسل در یک برهه‌ای از زمان درست بود؛ یک اهدافی هم برایش معین کردند. آن طوری که افراد متخصص و عالم و کارشناسان علمی این قسمت، تحقیق و بررسی کردند و گزارش دادند، ما در سال ۷۱ به همان مقاصدی که از تحدید نسل وجود داشت رسیدیم. از سال ۷۱ به این طرف، باید سیاست را تغییر می‌دادیم، خطا کردیم، تغییر ندادیم. امروز باید این خطا را جبران کنیم. کشور باید نگذارد که غلبه نسل جوان و نمای زیبای جوانی در کشور از بین برود و از بین خواهد رفت اگر به همین ترتیب پیش برویم؛ آن طوری که کارشناس‌ها

^۱ <https://fa.wikipedia.org/wiki>

^۲ سایت دانشنامه جهان اسلام.

بررسی علمی و دقیق کردند. این‌ها خطابیات نیست؛ اینها کارهای علمی و دقیق کارشناسی شده است، اگر چنانچه با همین وضع پیش برویم، تا چند سال دیگر نسل جوان ما کم خواهد شد - که امروز قاعده جمعیتی ما جوان است - و به تدریج دچار پیری خواهیم شد؛ بعد از گذشت چند سال، جمعیت کشور هم کاهش پیدا خواهد کرد چون پیری جمعیت با کاهش زاد و ولد همراه است. یک زمانی را مشخص کردند و به من نشان دادند که در آن زمان، ما از جمعیت فعلی مان کمتر جمعیت خواهیم داشت. اینها چیزهای خطرناکی است.^۱ با توجه به سخنان رهبری که درباره کاهش فرزند آوری و تحدید نسل و خطر جدی کاهش نسل جوان باید اقدامات دولتی صورت گیرد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۱-۱۲ اجرای سیاستهای هوشمندانه

یکی دیگر از راهکارهای اقتصادی دولت که در درمان کاهش جمعیت تاثیرگذار است، سیاست‌های هوشمندانه می‌باشد. باید به سیاست‌گذاری‌هایی که عوامل فرهنگی و عوامل ساختاری را تقویت یا تضعیف می‌کند، توجه شود. ساز و کارها و ابزارهای لازم مثل صدا و سیما، آموزش و پرورش و... نیز باید دیده و پیش‌بینی شود. ابتدا این نظام نامه باید به صورت هماهنگ تدوین شود و سپس راهکارهای مختلفی ارائه داد. چه بسا برای مخاطبان مختلف هم راهکارهای گوناگونی باشد. اصلاً اگر برای همه اقشار جامعه یک دستورالعمل تدوین کنیم، نتیجه بخش نیست. اساساً مشکلات اقشار مختلف فرق می‌کند. برخی اقشار مشکل اقتصادی دارند ولی به لحاظ ارزشی و فرهنگی مشکلی ندارند. در عوض، اقشاری هستند که باور آنها دچار مشکل شده است؛ یعنی به لحاظ اقتصادی با داشتن فرزند بیشتر مشکلی ندارند ولی این قضیه را از نظر فکری ارزشی نمی‌پذیرند. بنابراین، در این نظام‌نامه باید نحوه تعامل با هر قشر و گروهی معلوم شود و اگر بخواهیم راهکار ارائه دهیم، به نظام‌نامه‌ای نیاز است که به این شکل تدوین شده باشد؛ همچنین باید حمایت‌های اقتصادی که اجمالاً صورت گرفته است، جدی‌تر شود؛ مثل بحث اشتغال که بسیار مهم است و بسیاری از جوانان به دلیل بیکاری نمی‌توانند خانواده را اداره کنند.^۲

^۱ کمیته موضوعی، خانواده به سبک ساخت یک جلسه مطول مطوی در محضر مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲، ص ۱۲۲.

^۲ حاجی اسماعیلی، مادری در نگاه دینی و عینیت اجتماعی، ص ۲۱۲.

متخصصان بهره‌مند شد، مثلاً در بحث‌های اجتماعی، بحث‌های بهداشتی و بحث‌های علمی از متخصصانی که جامعه علمی آنها را قبول داشته باشند، استفاده شود.^۱

۴-۲ افزایش امید

یاس و ناامیدی زندگی را فلج می‌کند و مانع تلاش و پیشرفت می‌شود. یاس و نگرانی آفت روح و جسم آدمی است و انسان را زمین گیر می‌کند. دستش به هیچ کاری نمی‌رود، از زندگی لذت نمی‌برد، هیچ چیز دل او را شاد نمی‌کند و لبخند بر لبانش نمی‌نشانند.^۲

وجود پاره‌ای از نابسامانی‌های اجتماعی منجر به نگرانی خانواده‌ها برای آینده فرزندان است. سبب کاهش فرزند آوری در بسیاری از خانواده این بهانه است که با کاهش تولد امید به تامین نیازهای فرزند افزایش می‌یابد و آینده فرزندشان تضمین بیشتری می‌یابد. برای رفع این دغدغه، باید زمینه برای تحصیل در رشته‌های مناسب دانشگاهی و نیز به دست آوردن شغل مناسب فراهم شود.^۳

۵-۲ افزایش رضایت از زندگی زن‌اشویی

خانواده بنیاد بسیار مهم و حائز اهمیتی است. فایده خانواده در تربیت نسل بشر و ایجاد انسانهای سالم از لحاظ معنوی و فکری و روانی یک فایده منحصر به فردی است. هیچ چیز جای خانواده را نمی‌گیرد... وقتی نظام خانواده وجود داشته باشد، این میلیاردها انسان، هر کدامشان دو موکل و دو پرستار ویژه دارند که هیچ چیز جای آن دو پرستار را نمی‌گیرد.^۴ همچنان که بدن انسان از سلولها تشکیل شده که نابودی و فساد بیماری سلولها به طور قهری و طبیعی، معنایش بیماری بدن است و اگر توسعه پیدا کند به جاهای خطرناکی برای کل بدن انسان منتهی می‌شود، همین طور جامعه هم از سلولهایی تشکیل شده، که این سلولها خانواده‌اند. هر خانواده ای یکی از سلولهای پیکره اجتماع و بدنه

^۱ پروینیان، رستمعلی‌زاده و حبیبی، تاثیر سبک زندگی امروزی زنان بر میزان فرزندآوری؛ مطالعه موردی شهر قزوین،

۱۳۹۷، ص ۶۸.

^۲ موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، خانواده موفق، ص ۷۰.

^۳ شوبکلانی، فرزندآوری در سبک زندگی اسلامی، ص ۶۶.

^۴ موسسه فرهنگی قدر ولایت، شخصیت و حقوق زنان در آئینه ی نگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶، ص ۲۵۷.

اجتماع است. وقتی اینها سالم رفتار درست داشتند، بدنه جامعه، یعنی آن پیکره جامعه سالم خواهد بود.^۱

کم شدن ارتباطات کلامی در خانواده‌ها که متأثر از حاکمیت بلا منازع رسانه های تصویری، تغییر الگوی ارتباطی در خانواده، چند شغله بودن سرپرست خانواده و فشار دو چندان ناشی از جمع میان کار خانگی و اشتغال رسمی است، زن و مرد را در برقراری ارتباط سازنده ناتوان کرده است؛ افزون بر این ضعف های مهارتی، در کنار تغییر سطح مطالبات زوج از یکدیگر، زمینه همسازی را کاهش داده است. امروزه میزان رضامندی از زندگی زناشویی بسیار کمتر از حد انتظار است.^۲

۶-۲ همیاری و حمایت نهادهای مردمی

در مقوله مادری، اجتماع مومنان یا نهادهای مردمی نیز می‌توانند در نقش حمایت گر عمل کنند. اجتماعات گوناگونی که در محله ها به وسیله گروه‌های مختلف جوانان تشکیل می‌شود، می‌تواند با برگزاری دوره های مختلف، مهارت‌های گوناگون لازم برای فرزند پروری را به مادران و پدران آموزش دهد. ویژگی این اجتماعات که در کانون محلی برگزار می‌شود، این است که با افراد به عنوان اعضای یک خانواده ارتباط دارد و الزامات زندگی خانوادگی در آن بیشتر رعایت می‌شود. مثلاً وقتی کلاس آموزشی در یک مرکز تخصصی برگزار می‌شود، به طور عموم ساعت تشکیل آن با شرایط ناشی از نقش‌های زنان تنظیم نمی‌شود و به دلیل تخصصی بودن مرکز، مشکل جذب مخاطب را ندارد. اما اگر این کلاس در مسجد یا هر کانون محلی دیگری برگزار شود، از آن جاکه معمولاً فقط افراد محله در آنها شرکت می‌کنند، بنابراین برای جذب مخاطب باید ساعت برگزاری آنها با ساعت خروج زنان از منزل تنظیم گردد. این اجتماعات می‌توانند با جذب جوانان در کارهای گروهی، از شدت روحیه فردگرایی بکاهد و روحیه همگرایی آنها را تقویت کنند.^۳

^۱ همان، ص ۲۵۴.

^۲ حق شناس، آسیب شناسی خانواده مجموعه مقالات، ۱۳۸۸، ص ۳۳.

^۳ خدای، مادری حقوق و مسئولیت‌ها، ص ۱۱۳.

نتیجه

با توجه به اینکه خانواده در کاهش و افزایش جمعیت تاثیر زیادی دارد، در رشد اقتصادی هم بی تاثیر نیست. با نگاهی به راهکارهای اقتصادی درمان کاهش جمعیت می توان نتیجه گرفت با راهکارهای دولتی چون، ترغیب خانواده ها به فرزند آوری، افزایش رفاه، اجرای سیاست های هوشمندانه، ایجاد فرصت های طلایی و.... و راهکارهای غیر دولتی از جمله، همیاری و حمایت نهادهای مردمی، افزایش رضایت از زندگی، تشویق مادران به فرزند آوری و... می تواند راهگشایی برای افزایش جمعیت باشد. با توجه به سخنان رهبری، دولت و غیر دولت با اجرایی کردن راهکار ها، علاوه بر کمک به اقتصاد جامعه، از تهدید نسل جوان به سوی پیری جلوگیری می کنند.

فهرست منابع

۱. پروینیان فریبا، رستمعلی زاده ولی اله، حبیبی رضا، تاثیر سبک زندگی امروزی زنان بر میزان فرزند آوری؛ مطالعه موردی شهر قزوین، فصلنامه علمی-پژوهشی زنان و جامعه، سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۷.

۲. حاجی اسماعیلی سمیه، مادری در نگاه دینی و عینیت اجتماعی، ویراستار: دهقان محمد صادق، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، قم: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، چاپ دوم، تابستان ۹۵.
۳. حق شناس جعفر، آسیب شناسی خانواده (مجموعه مقالات)، ویراستار: انصاری محمد باقر، تهران: ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۴. خامنه‌ای، سید علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، جمعیت در کلام امام خامنه‌ای، قم: سراج اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۸.
۵. خبرگزاری دانشجویان ایران ایسنا، جمعه ۷ مهر، ۱۴۰۲.
۶. خدای، نرگس، مادری؛ حقوق و مسئولیت‌ها، قم: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۷. شوبکلانی، مسلم، فرزند آوری در سبک زندگی اسلامی، www.takbook.com.
۸. قنبرپور، بهنام، پژوهشی بر قلمرو اختیار حکومت اسلامی و تدابیر آن در جلوگیری از کاهش نسل، سال ۱۷، شماره ۶۸، تابستان ۹۴.
۹. کمیته موضوعی، خانواده به سبک ساخت یک جلسه مطول مطوی در محضر مقام معظم رهبری، چاپ اول: تیر ۱۳۹۲.
۱۰. گفتمان خانواده: بیانیه تحلیلی دفتر مطالعات و تحقیقات زنان به مناسبت روز زن، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، قم: حوزه علمیه قم، مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۱.
۱۱. مرقاتی، طه، جهان شمولی اسلام و جهانی سازی (۲)، (مجموعه مقالات) ویرایش فنی و نمونه خوانی: نخی محمد، یوسفی عثمان، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۱۲. موسسه فرهنگی قدر ولایت، شخصیت و حقوق زنان در آیینه رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهران: قدر ولایت، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۱۳. موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، خانواده موفق: ۱۲۰ اصل همسر داری و تربیت فرزند، تهران: قدر ولایت، چاپ یازدهم، ۱۳۹۲.
۱۴. سایت دانشنامه جهان اسلام.
۱۵. سایت حوزه نت.

https://fa.wikipedia.org/wiki .۱۶